

ГЕНДЕРНА СТАТИСТИКА ДЛЯ
МОНІТОРИНГУ ДОСЯГНЕННЯ
РІВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ

Україна

Кабінет Міністрів України
Державний комітет статистики України
Проект “Сприяння гендерній рівності” ПРООН

**ГЕНДЕРНА СТАТИСТИКА
ДЛЯ МОНІТОРИНГУ
ДОСЯГНЕННЯ РІВНОСТІ
ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ**

Україна

Київ
2000

Власенко Н.С., Виноградова Л.Д., Калачова І.В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. К.: Інститут держави і права ім В.М.Корецького НАН України, 2000. -- 56 с.

Брошура підготовлена за результатами дослідження реалізації в Україні заключних документів IV Всесвітньої конференції зі становища жінок в Пекіні Та Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН "Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками та жінками, розвиток і мир у ІХХ столітті"

ПРАВОВІ ЗАСАДИ УТВЕРДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Упродовж останнього десятиліття ХХ століття відбулися значні зміни в історичному, міжнародно-правовому статусі України. У 1991 році народ України відповідно до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права реалізував своє право на самовизначення, а у 1996 році Верховна Рада України прийняла Конституцію — Основний Закон суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

З ухваленням Конституції проголошено пріоритет людини над державою, розпочався новий етап розбудови правової держави. Спільними зусиллями народу створюється громадянське суспільство, в якому людина, її життя і здоров'я, честь і гідність стануть найвищою соціальною цінністю, а забезпечення прав і свобод людини визначить діяльність держави і буде її головним обов'язком. З прийняттям Основного Закону України конституційний процес не завершився, він триває, конкретизується в законах, кодексах, концепціях, програмах, інших нормативних актах.

Сьогодні є дуже важливою проблема законотворчого процесу щодо забезпечення рівних прав і рівних можливостей жінок і чоловіків, заснованого на тому, що права жінки є невід'ємною частиною загальних прав людини. Рівність прав і свобод людини і громадянина незалежно від статі визначається і гарантується Конституцією України, іншими законодавчими актами. Зокрема, стаття 24 Конституції України проголошує: "Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльнос-

ті, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям”.

Визначення в Основному Законі України принципу рівноправності жінок і чоловіків свідчить про вихід Української держави і громадянського суспільства на європейській і світовий рівень розв'язання гендерних проблем та регулювання відносин між жінками і чоловіками і є важливим аспектом розвитку людського потенціалу, подолання віками існуючих бар'єрів, що зумовили гендерну нерівність. Конституційне закріплення рівних прав і рівних можливостей жінок і чоловіків має важливе значення і є об'єктивною умовою для поступовості, еволюційності трансформаційних процесів. Тож на часі концептуальне визначення чітких орієнтирів гендерної політики в Україні і мобілізація національних зусиль на розроблення та втілення програм, що дають всьому населенню, особливо жінкам, широкий доступ до участі в економічному і політичному житті та залучають їх до прийняття рішень на всіх рівнях влади.

Відповідно до основних принципів захисту прав людини, закріплених у Конституції України, діють Цивільний та Кримінальний кодекси України, Кодекс законів про працю України та Кодекс про шлюб та сім'ю України, закони про освіту, пенсійне забезпечення, державну допомогу сім'ям з дітьми, охорону праці, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок, Концепція державної сімейної політики тощо.

В Україні немає жодного законодавчого документа, який би містив статті чи норми дискримінаційного змісту щодо жінок. Говорячи про прогресивне законодавство України, важливо не забувати, що Україна – це не тільки одна із

найбільших держав Європи, територія якої — 603,700 кв. км, чисельність населення — майже 50 млн., а й те, що 54 % населення становлять жінки і в робочій силі їх частка більша половини. Це високий рівень порівняно з міжнародними стандартами. Крім того, як свідчить статистика, в апаратах центральних органів виконавчої влади більшість працівників становлять жінки. Однак серед керівників усіх рівнів влади їх кількість незначна.

Хоча кількість жінок-депутатів у вищому законодавчому органі влади збільшилася (1994 рік — 19 жінок — народних депутатів України, 1998 рік — 37) й поступово наближається до середнього світового показника представленості жінок у парламентах — 10%, однак вона свідчить про глибоку гендерну нерівність в країні, незбалансованість міжстатевих відносин, відсутність рівноваги між жінками і чоловіками у політичній сфері. Отже, політична влада є в основному одностатевою і виконує чоловічу волю, а також пропонує чоловічі цінності й стандарти для всього суспільства. А якщо врахувати, що політика, політична система суспільства і її основна інституція — держава є найвпливовішою, найактивнішою сферою, яка найширше охоплює своїм впливом все суспільство і найбільш мобільно діє, то воля чоловіків фактично стає панівною майже в усіх сферах державного і громадсько-політичного життя. Жінка здебільшого залишається поза державними та іншими формами політичного владарювання. Немає жодної жінки-депутата у складі керівництва Верховної Ради України і лише дві жінки — серед 24 голів комітетів Верховної Ради України. Сьогодні у складі уряду працює дві (10%) жінки. Це віце-прем'єр-міністр України з паливно-енергетичного комплексу і міністр юстиції. Із 15 державних комітетів України лише один очолює жінка. Серед заступників міністра — шість жінок, серед заступників голів державних комітетів — лише три, а серед заступників інших центральних установ України — одна жінка. Немає жодної жінки серед керівництва Адміністрації Президента України, у складі керівництва Ради міністрів Автономної Республіки Крим та на посаді голів обласних (міських) дер-

жавних адміністрацій, а серед заступників голів обласних державних адміністрацій їх лише п'ять.

Якщо відсоток жінок у Верховній Раді України невисокий, то у радах місцевого рівня він значно вищий. Статистичні дані свідчать, що, чим нижчий рівень органів державної влади, тим вони доступніші для жінок. За результатами виборів 1994 року жінки в депутатському корпусі становили 30 %.

Певні кількісні зміни у складі депутатів залежно від статі спостерігалися на виборах до місцевих рад у 1998 році. Жінки, обрані депутатами місцевих рад, становили вже близько 38%, що на 8% більше порівняно з кількістю жінок, обраних у 1994 році.

Обрання жінок до державних владних структур місцевого рівня є крок до виходу їх на національну політичну арену. Участь у виборах — надзвичайно важлива справа вже тому, що вони є політичною практикою як для жінок-лідерів, так і для виборців. Від вибору кандидатів у депутати на етапі формування владних структур залежить ефективність політичної діяльності представницьких органів.

За позитивного розширення гендерної демократії на місцевому рівні все ж основні стратегічні рішення загальнодержавного характеру, формування і визначення напрямів державної політики, прийняття законів здійснюються саме у вищому законодавчому органі державної влади, місця в якому соціуму жіноцтва ще доведеться виборювати.

Найбільша частка жінок серед працюючих у центральному апараті Державного комітету статистики (82%), Міністерства юстиції (75), Міністерства фінансів (68,5), Міністерства охорони здоров'я (62), Міністерства праці та соціальної політики (58), Міністерства освіти (57,6), Міністерства культури (53), Міністерства закордонних справ (42%).

Серед 3082 працівників районних і міських судів — 1164 жінки (37,8%), з 831 працівника обласних, Київського та Севастопольського міських судів — 317 жінок (38,1%), з 1614 нотаріусів — 1459 (90,4%) жінок, а працівники загсів — на сто відсотків жінки.

У сфері культури працює 116 тис. жінок (64%), обіймають посади керівників і спеціалістів 160 тис. осіб, з них жінок — 70,5%.

З 736 тис. працівників системи охорони здоров'я жінок — 617,7 тис. (83,9%). На керівних посадах — 3,1 тис. жінок (25%).

Серед державних службовців жінки становлять 68%, однак у цілому на керівних посадах жінок сьогодні значно менше.

Недостатнє представництво жінок на керівних посадах в органах виконавчої влади і управління не дає їм змоги реально впливати на процеси прийняття рішень і брати активну участь у їх реалізації, гальмує вирішення багатьох соціально-економічних питань і процес, спрямований на підвищення статусу жінок у суспільстві. Тому сьогодні одночасно з участю у здійсненні основних заходів щодо зміцнення незалежності, розвитку демократії, подолання економічної кризи жінки ставлять завдання про включення їх в усі процеси розвитку сучасного суспільства, залучення до розроблення і прийняття економічних, політичних, соціальних і правових рішень на всіх рівнях влади.

З метою гарантованого права участі жінок в управлінні справами суспільства необхідно на законодавчому рівні передбачити певне представництво жінок у складі комітетів Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади. Певні кроки в цьому напрямі зроблено. За дорученням уряду найближчим часом передбачається забезпечити формування резерву кадрів для органів виконавчої влади, збалансованого за статями.

В даний час громадська активність жінок реалізується через їх участь у діяльності громадських організацій та благодійних фондів. Протягом дев'яти років незалежності Української держави жіночий рух виявив надзвичайну активність в утвердженні гендерної рівноправності. Створюється велика кількість нових жіночих організацій з орієнтацією на підвищення статусу жінки, які прагнуть до науково осмысле-

них процесів у жіночому русі, наповнення його новим змістом, надання йому нових рис розвитку. Спостерігається консолідація жіночих сил у суспільстві, вихід за межі власної громадської структури і включення в політичну та суспільну діяльність, у розв'язання загальнодержавних проблем.

Завдяки активності жінок та значному впливу жіночого руху (хоча ще не досить політично зрілого, та досить впливового), його інтелектуального потенціалу, а також як відповідь на соціальні потреби часу і необхідність тих змін, що відбувалися в країні та у світі, йде процес творення державно-правових механізмів утвердження гендерної рівності. Тільки за останні сім років в Україні були створені Комітет у справах жінок, материнства і дитинства при Президентові України (реорганізований у 1996 році), Сектор у справах жінок, охорони сім'ї, материнства та дитинства Кабінету Міністрів України (1993 рік), Міністерство у справах сім'ї та молоді України (1996 рік), яке у 1999 році було реорганізоване в Державний комітет у справах сім'ї та молоді, а згодом, у 2000 році, — у Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму. У структурі Міністерств праці та соціального захисту і Міністерства охорони здоров'я, працюють відділи та управління, що займаються проблемами статусу жінок, сім'ї та дітей. Відповідні структури утворені в областях, містах і районах.

Окрім цих механізмів, держава має створити та гарантувати середовище, в якому права людини розглядаються як головні і такі, що практично реалізуються. Якщо такого середовища, що ґрунтується на главенстві права людини, не існує, то всі проголошені права і формальні механізми їх ефективності не знайдуть реального втілення.

Незважаючи на те що окремі із зазначених структур у різні періоди зазнавали трансформації, перебудови, зміни діяльності, у загальній своїй системі вони є показником історичного процесу формування і утвердження державної гендерної політики, що ґрунтується на конституційному принципі рівності жінок і чоловіків. Сьогодні є певні труднощі, пов'язані з використанням бюджетних ресурсів, підго-

товкою кваліфікованих кадрів, менталітетом управлінців і населення в цілому, формуванням демократичного доступу до вирішення кардинальних політичних питань. Однак можна стверджувати, що конституційні принципи демократизму відкривають в Україні всі можливості для поступового утвердження політики рівних можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах діяльності.

У Положенні про Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України, затвердженому Указом Президента України від 31 травня 2000 року, зазначається, що цей центральний орган виконавчої влади забезпечує проведення в життя державної політики з питань дітей, жінок, молоді та сім'ї на всій території України, здійснює керівництво дорученою йому сферою управління, несе відповідальність за її стан і розвиток. Мета створення зумовила і завдання Державного комітету, головними з яких є:

- підготовка спільно з іншими центральними органами виконавчої влади науково обґрунтованих пропозицій щодо формування державної політики у сфері становища дітей, жінок, молоді та сім'ї, демографічної ситуації, заохочення материнства, забезпечення здорового, всебічного розвитку молоді та дітей, їх виховання на засадах гуманізму;

- розробка, забезпечення реалізації та контроль за виконанням цільових програм з питань дітей, жінок, молоді та сім'ї;

- підготовка спільно з відповідними міністерствами, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади періодичних доповідей про хід реалізації в Україні положень Конвенції ООН про права дитини та Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, інших конвенцій та міжнародних договорів України, спрямованих на поліпшення становища дітей, молоді, жінок, сім'ї у суспільстві, забезпечення жінкам реального доступу до всіх видів діяльності.

Процес творення нових органів з питань жінок, материнства, батьківства, дитинства, сім'ї, молоді – це пошук і прагнення на рівні держави впливати на процеси гендерної незбалансованості в громадській та приватній сферах.

У підсумкових документах Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок наголошується, що в реальному житті жінки фактично ще не мають рівних з чоловіками можливостей, ще існує дискримінація щодо жінок. Але вони мають виборювати свої права і ставлять щодо цього різні цілі залежно від соціально-політичних і культурно-економічних умов і особливостей історичного розвитку країни. Це характерно і для України.

Значне відчуження жінки від системи прийняття рішень сьогодні є логічним результатом попереднього розвитку суспільства. У свідомості населення ще залишається стійкою тенденція, що укорінювалася протягом багатьох століть, — пов'язувати “чоловіче” з культурним, а “жіноче” з природним началом, виконання чоловіком загальноцивілізаційних функцій, а жінкою — дітородною, тобто відтворення людської природи. Витіснення жінки із системи влади історично було своєрідною формою політичного насильства, утвердженням маскулінного способу владарювання і мислення. Політична соціалізація як жінки, так і чоловіка в умовах перебудови, реформування і становлення правової і соціальної демократії об'єктивно передбачає розвиток гендерної демократії, яка в свою чергу є не що інше як подолання патріархальних форм політичної соціалізації.

Керуючись основними положеннями підсумкових документів Пекінської конференції, а також з урахуванням необхідності визначення пріоритетних напрямів поліпшення становища жінок у суспільстві, забезпечення рівних можливостей для участі жінок і чоловіків у політичному, економічному, культурному і соціальному житті Верховна Рада України схвалила Засади державної політики України в галузі прав людини, Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок та Концепцію державної сімейної політики тощо, а Уряд України затвердив Національний план дій на 1997—2000 роки щодо поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі в суспільстві. З урахуванням соціально-економічної ситуації в Україні, рівня досягнень у розв'язанні проблем жінок Декларація, Концеп-

ція і Національний план дій спрямовані на удосконалення національних механізмів поліпшення становища жінок та підвищення їх статусу в суспільстві; забезпечення участі жінок у прийнятті рішень на всіх рівнях влади; дотримання на практиці конституційного принципу рівності прав жінок і чоловіків; забезпечення жінкам реального доступу до всіх видів діяльності, рівності прав та можливостей жінок і чоловіків на ринку праці; підвищення правової обізнаності жінок і дітей стосовно їх власних прав; запобігання насильству щодо жінок і дівчат та надання соціально-правових консультацій дівчатам і жінкам, які стали жертвами насильства; запобігання безробіттю серед молоді та жінок шляхом створення нових робочих місць; надання державної підтримки жіночим, молодіжним і дитячим громадським організаціям та благодійним фондам; створення інформаційно-реабілітаційних центрів для жінок-інвалідів і жіночих центрів, соціо-бізнес-інкубаторів з метою сприяння жінкам у розвитку малого бізнесу.

Сучасне суспільство набуває змін не лише в системі політичних режимів, нових технологій, способів організації економіки, а й у традиційних уявленнях про фемінізм, про місце та роль жінки й чоловіка, про форми самоорганізації їхнього життя, про зміни в їхніх характеристиках як феноменів культури.

Важливим в утвердженні гендерної рівноправності є необхідність змін у менталітеті жінок і чоловіків. Особливо це стосується його політичного змісту. Жінки не зможуть змінити свій менталітет, доки не будуть включені у політичне та громадське життя, не братимуть участі в управлінні державними та громадськими справами на паритетних засадах з чоловіками. Зміни у політичній сфері, особливо в перехідний період виходу із системи тоталітаризму, де ще значною мірою панує політика, а в ній — чоловічий менталітет фізичної сили, відіграють вирішальну роль у встановленні в суспільстві гендерної справедливості. Розроблення нині в Україні Національної програми дій на 2001—2005 роки щодо створення умов для реалізації рівних можливостей жінок і чоло-

віків у суспільстві на основі гендерного підходу буде основою для гармонізації міжстатевих відносин, утвердження паритетної демократії.

Україною лише за дев'ять років незалежності зроблено впевнений крок до усвідомлення необхідності здійснення гендерних перетворень, входження до системи світових гендерних технологій, визначення певних напрямів утвердження гендерної демократії, прагнення до визначення її місця в системі соціальної демократії, правовідносин, набутків соціальної культури. Та все ж в умовах сьогодення ще не розгорнуто повною мірою діяльності щодо внесення питання про рівність жінки і чоловіка до порядку денного суспільного життя.

Самоорганізація і самовпорядкування життя українського суспільства на демократичних засадах потребує нового змісту всієї системи соціальних норм, що регулюють нові суспільні відносини, а також вдосконалення тих з них, що історично себе виправдали. З-поміж цих норм визначальне місце посідають правові норми — важливий чинник регулювання взаємин між статями в суспільстві. Тому в Україні нині триває розробка законів та інших нормативно-правових актів постійної дії, що закріплюють зміни у гендерних відносинах та спрямовують їх розвиток.

На порозі XXI століття Україна виходить на нові критерії визначення та утвердження суспільного прогресу. Гендер — один із тих аспектів, що забезпечують трансформацію українського суспільства, його вихід на якісно новий рівень забезпечення Рівності, Розвитку й Миру.

ОСНОВНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ. ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ЖІНОК І ДІВЧАТ

Несприятливі тенденції демографічних процесів тією чи іншою мірою охопили ряд країн, в тому числі Україну, і набули кризового характеру. Стан кризи характеризується депопуляцією населення, масштаби якої постійно зростають. Спостерігається значне зниження народжуваності, погіршення стану здоров'я населення, в тому числі жінок та дітей, що виявляється у стрімкому скороченні середньої тривалості життя населення.

В Україні все ще спостерігається найвища смертність серед країн Центральної і Східної Європи і найнижчий середній рівень тривалості життя. Протягом останніх шести років кожного року чисельність населення скорочувалась у середньому приблизно на 0,4 млн. осіб. У 1999 році чисельність населення зменшилася на 394,8 тис. Головним фактором цього явища було й залишається природне зменшення населення, її кількість у 1999 році склала 350 тис. осіб. Це зумовлено падінням народжуваності на тлі високого рівня смертності населення. У 90-х роках відбулось зменшення як абсолютних, так і відносних показників народжуваності. Так, якщо в 1991 році народилась 631 тис. дітей, то у 1998 — 419 тис., а в 1999 — 389 тис. дітей. Коефіцієнт народжуваності за цей період скоротився на 35,5% (1991 рік — 12,1; 1995 рік — 9,6; 1998 рік — 8,3; 1999 рік — 7,8 на 1000 населення). Ще точніше характеризує ці процеси коефіцієнт сумарного відтворення населення, що дає уявлення про середню кількість дітей, яких народжує жінка за все своє життя при даному рівні повікової народжуваності. В 1991 році він становив 1,7, в 1995 році — 1,38, в 1998 році — 1,19, в 1999 році — 1,10. Виходячи з цього, рівень народжуваності в Україні оцінюється як недостатній, оскільки він вже давно не забезпечує навіть простого відтворення населення.

Народжуваність також значною мірою залежить від кількості шлюбів та розлучень. Зростаючі масштаби одностатності

та бездітності — характерна особливість демографічної ситуації в Україні. Останніми роками в Україні чітко простежується тенденція до поступового зменшення кількості шлюбів (в 1999 році було зареєстровано 6,9 шлюбів на 1000 населення, а 1991 році цей показник складав 9,5) та стабілізації кількості розлучень, частота яких не змінюється практично з середини 70-х років (3,4 — 4,3 розлучення на 1000 населення).

Неухильне зменшення народжуваності призводить до демографічного постаріння населення. Частка осіб пенсійного віку в структурі демографічного навантаження за останні десять років збільшилася з 380 до 409 осіб.

За останні роки у більшості країн світу зросла середня тривалість життя. Однак цей показник в Україні викликає велике занепокоєння через помітні тенденції до його зменшення. Очікувана середня тривалість життя серед жінок вища, ніж у чоловіків, на 10,4 року (1998 рік). У динаміці останніх років цей показник серед жінок має такий вигляд: 1991 рік — 74,5; 1992 рік — 74,1; 1993 рік — 73,4; 1994 рік — 73,1; 1995 рік — 72,7; 1996 рік — 72,8; 1997 рік — 73,2; 1998 рік — 73,8; 1999 — 73,8 року.

Загальна смертність за останні роки зростає (1991 рік — 12,9%; 1995 рік — 15,4; 1998 рік — 14,3; 1999 рік — 14,8%). Смертність населення в статеві-віковому аспекті має досить стабільні особливості і саме смертність чоловіків усіх вікових груп вища, ніж смертність жінок. Особливо значна різниця спостерігається в активному працездатному віці. У чоловіків віком 35 — 39 років смертність вища, ніж смертність жінок, у 3,8 раза (серед жінок вона становить 176,3, а серед чоловіків — 688,9 на 100 тис. населення відповідного віку). Внаслідок відмінностей у рівнях захворюваності і смертності серед жінок і чоловіків очікувана середня тривалість життя серед жінок вища, ніж у чоловіків, на 11 років. У чоловіків вона складає 63 роки, у жінок — 74 роки.

Показник смертності від основних хвороб з року в рік стабільний. Найвищий він у хвороб системи кровообігу, злоякісних новоутворень, нещасних випадків, отруень, травм та

хвороб органів дихання. Зазначені хвороби зумовили смерть у 88,6% випадків. Особливо відмінні рівень та структура загальної смертності серед жінок і чоловіків у працездатному віці, де серед жінок переважають злоякісні пухлини, а серед чоловіків — нещасні випадки, отруєння і травми.

Показники смертності дітей першого року життя знизилися як у місті, так і на селі, але, починаючи з 1996 року, рівень малюкової смертності в сільській місцевості став значно знижуватись, що внаслідок зменшення народжуваності свідчить про зниження ймовірності померти (1995 рік — 15,3; 1996 рік — 14,3; 1997 рік — 13,8; 1998 рік — 12,7; 1999 — 12,5 на 1000 народжених живими).

Чітка різниця в показниках смертності хлопчиків і дівчаток. У 1999 році рівень смертності хлопчиків становив 14,8%, а дівчаток — 10,8% (у 1991 році — відповідно 15,6 і 12,1; 1995 році — 16,5; і 12,7; 1997 році — 16,2 і 11,7; 1998 році — 14,9 і 10,5).

Причини смертності дітей першого року життя за останні роки залишаються практично незмінними. Переважають так звані перинатальні стани (37,6%), за ними йдуть вроджені вади розвитку (27,3%). Відмінності рівнів смертності статей спостерігаються і в інших вікових групах. Так, у 1999 році смертність хлопчиків у віці 0 — 14 років становила 12,1, а дівчаток — 8,6 на 10 тис. населення; чоловіків працездатного віку — 901,3, у той час як жінок цієї вікової групи — 230,3 на 100 тис. населення відповідної статі працездатного віку.

Це стало підставою для активних дій на національному рівні та прийняття в 1999 році Указу Президента України “Про Цільову комплексну програму генетичного моніторингу в Україні на 1999 — 2003 роки”.

З метою створення умов для формування і реалізації соціальної політики, розвитку народонаселення Президент України Указом від 24 травня 2000 року схвалив Основні напрями соціальної політики на період до 2004 року. Зокрема, у розділі “Забезпечення розвитку народонаселення” зазначається, що демографічна ситуація в Україні залишається складною. Основною тенденцією демографічного розвитку є

стійке зменшення чисельності населення і його природного приросту, а також постаріння населення. Державна політика у цій сфері спрямовуватиметься насамперед на реалізацію Концепції державної сімейної політики, інших програм. Для подолання негативної тенденції зменшення чисельності населення і його природного приросту здійснюватимуться комплексні заходи щодо забезпечення розширеного відтворення населення, зокрема, посилення соціального захисту материнства і дитинства, створення сприятливих умов для розвитку сім'ї, ефективного використання нею репродуктивної, виховної, економічної, соціальної функцій, поєднання жінками професійної зайнятості з материнством.

За останні п'ять років не зменшилась доступність жінок до медичних послуг та основних ресурсів охорони здоров'я, про що свідчить широка мережа медичних закладів. Сьогодні стаціонарну допомогу населенню надають понад 1300 медичних закладів із загальною кількістю лікарняних ліжок понад 300 тис. Первинну медико-санітарну допомогу жінкам за всім спектром медичних послуг надають 6380 лікувальних закладів з плановою потужністю понад 800 тис. відвідувань на зміну. У медичній сфері працюють 200 тис. лікарів з більш як 100 спеціальностей. Зокрема, 11 840 акушерів-гінекологів і 197 онкологів-гінекологів, що становить 2,36 на 10 тис. населення. Цей показник забезпеченості за останні роки зростає (1991 рік — 2,2; 1995 рік — 2,17; 1998 рік — 2,36; 1999 рік — 2,52).

Пекінська декларація і Платформа дій визначили стратегічні цілі в сфері репродуктивного здоров'я, які передбачають у першу чергу доступ до послуг у сфері охорони репродуктивного здоров'я.

В Україні на початку 90-х років послуги щодо планування сім'ї, збереження репродуктивного і сексуального здоров'я були мало доступні. Як наслідок, у 1995 році зареєстровані незадовільні показники репродуктивного здоров'я: висока материнська смертність (32,3 на 100 тис. народжених живими), висока смертність малюків (14,7 на 1000 народжених живими), висока частка невиношування вагітності

(10%), зростання кількості безплідних подружніх пар (близько 1 млн.) та багато абортів (627 081, або 49,5 на 1000 жінок дітородного віку). Фактично аборт став в Україні основним методом планування сім'ї.

Все це зумовило потребу у виробленні власної національної політики збереження репродуктивного та сексуального здоров'я. Вагомим правовим документом, спрямованим на поліпшення репродуктивного здоров'я, стала Національна програма "Планування сім'ї", затверджена Кабінетом Міністрів України у 1995 році. Крім того, Указом Президента затверджена Національна програма "Діти України" (1996 рік), ряд заходів якої стосується створення цілісної системи консультування та підготовки підлітків і молоді до майбутнього подружнього життя, профілактики захворювань, що передаються статевим шляхом, формування здорової репродуктивної поведінки.

Завдяки удосконаленню законодавчої бази здійснено низку заходів, спрямованих на поліпшення здоров'я дітей і збереження репродуктивного здоров'я, вдалося змінити ситуацію на краще. Починаючи з 1995 року кількість абортів і їх частота, як серед дівчаток, так і дівчат-підлітків зменшилася. Зокрема, в 1995 році серед дівчаток до 14 років було зареєстровано 317 абортів (0,17 на 1000 дітей), в 1998 році — 236 (0,12 на 1000 дітей), а в 1999 — 213 (0,11 на 1000 дітей), серед дівчат-підлітків віком 15 — 17 років відповідно 20 512 (19,0%), 12 901 (11,9%) і 10 857 (9,8 %).

За останні роки спостерігається зростання хвороб, що передаються статевим шляхом як у цілому, так і серед жінок. Особливо непокоїть зростання захворюваності на сифіліс. Якщо в 1990 році частота захворювань становила 6,2 на 100 тис. жінок, то в 1998 році — 134,8. Однак з 1995 року, коли були розроблені державні заходи, спрямовані на зниження захворювань, що передаються статевим шляхом, намітилася тенденція до їх зниження. Наприклад, показник захворюваності на сифіліс серед жінок в 1996 році дорівнював 144,8, а в 1998 році — вже 134,8 на 100 тис. жіночого населення, тобто знизився на 7%.

Пекинська платформа дій передбачає прийняття кожною державою міжсекторальних програм, спрямованих на запобігання ВІЛ/СНІДу. Такі програми прийняті і в Україні, однак ситуація залишається вкрай загрозливою. За станом на 1 січня 2000 року зареєстровано понад 30 тис. випадків ВІЛ-інфекції серед громадян України (серед яких 70% ін'єкційних наркоманів та 283 іноземці). За період з 1987 року серед ВІЛ-інфікованих виявлено 1170 дітей, а 1196 дорослим та 49 дітям встановлено діагноз — СНІД, з них 458 дорослих та 31 дитина вже померли.

У квітні 1986 року сталася аварія на Чорнобильській атомній електростанції, одна з найбільших техногенних радіаційних катастроф в історії людства. Територія екологічної катастрофи (майже 1% всієї території України) — це зона відчуження після аварії на Чорнобильській АЕС та райони, прилеглі до неї, а також території в інших регіонах України. Територія 32 районів шести областей площею понад 50 млн. га (3,5 млн. га сільськогосподарських угідь, 1,5 млн. га лісів) зазнала значного радіоактивного забруднення. Сьогодні понад 200 тис. населення проживає на забруднених територіях.

Катастрофа на Чорнобильській АЕС не тільки значно погіршила стан навколишнього природного середовища, а й викликала велику кількість проблем у галузі охорони здоров'я населення. Захворюваність дітей, які проживають на забрудненій території, у 2,35 раза вища, ніж захворюваність дітей України в цілому. Загальна оцінка стану здоров'я таких дітей свідчить, що з кожним роком зростає рівень їх захворюваності. З 1987 по 1998 рік поширеність хвороб зросла в 3,1 раза, захворюваність — у 3,4 раза.

Особливе занепокоєння викликає здоров'я дітей, які народилися від батьків, що постраждали внаслідок аварії. Захворювання, пов'язані із вродженими вадами розвитку, з 1997 по 1998 рік зросли на 13%, за класом хвороб нервової системи та органів чуття — на 7, органів травлення — на 7%, що в 1,2 — 1,5 раза перевищує показники серед неуразених дітей.

Дані медичної статистики свідчать, що у 1999 році захворюваність дітей віком від народження до 14 років, які пост-

раждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, перевищує захворюваність дітей, які не зазнали прямого впливу цієї аварії, на 20,2% (1241,1 проти 1032,9 на 1000 дітей). Загальна смертність дітей, які постраждали, віком від народження до 15 років у 1998 році теж була дещо вищою (0,83 на 1000 дітей), ніж смертність дітей, які не постраждали від аварії (0,78 на 1000 дітей).

Збільшується кількість мертвонароджених, щорічно у 40 тис. жінок відбувається мимовільне переривання вагітності. У зоні жорсткого радіаційного контролю у 43% дітей збільшена щитовидна залоза, 12% страждають на шлунково-кишкові захворювання. Збільшується кількість онкологічних, шлунково-кишкових, серцево-судинних, алергічних та інших захворювань, пов'язаних з впливом шкідливих речовин на організм людини. Захворюваність на рак щитовидної залози у післячорнобильський період зросла в цілому в Україні у 10 разів. Питома вага дітей, хворих на рак щитовидної залози, в п'яти областях України, що найбільше постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, становить понад 65% хворих. Якщо протягом 1981 – 1985 років не було зареєстровано жодного випадку цього захворювання, то за період з 1986 року в Україні прооперовано 1300 осіб, які на момент аварії були дітьми та підлітками. Дитяча смертність від раку більша серед тих дітей, матері яких зазнали опромінення вагітними. Діти більш чутливі до опромінення, ніж дорослі, а при опроміненні плоду ризик захворювання на рак збільшується. Опромінення прискорює процес старіння людини і таким чином зменшує тривалість її життя.

З роками ситуація із станом здоров'я населення України, зокрема дітей, не поліпшується. Після Чорнобильської катастрофи статус постраждалих мають майже 3 млн. 236 тис. осіб, з яких більш як 1 млн. 115 тис. — діти. Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" передбачалося надання у 1999 році понад тридцять видів компенсацій та пільг 3 427 814 особам, які постраждали, в тому числі 1 332 549 дітям, але обмежені кошти на соціальний захист

населення не забезпечують виконання в повному обсязі вимог закону.

Генетичний вплив на людину особливо малих доз радіації після Чорнобильської катастрофи зростає, і приблизно 15 тис. немовлят із кожного мільйона новонароджених матимуть спадковий дефект через підвищений радіаційний фон у ряді районів України.

Для розв'язання проблем, пов'язаних із здоров'ям жінок і дітей та його поліпшенням, необхідний диференційований гендерний підхід до вирішення питань охорони здоров'я населення. Лише він забезпечить зменшення існуючих відмінностей у стані здоров'я чоловіків і жінок.

раждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, перевищує захворюваність дітей, які не зазнали прямого впливу цієї аварії, на 20,2% (1241,1 проти 1032,9 на 1000 дітей). Загальна смертність дітей, які постраждали, віком від народження до 15 років у 1998 році теж була дещо вищою (0,83 на 1000 дітей), ніж смертність дітей, які не постраждали від аварії (0,78 на 1000 дітей).

Збільшується кількість мертвонароджених, щорічно у 40 тис. жінок відбувається мимовільне переривання вагітності. У зоні жорсткого радіаційного контролю у 43% дітей збільшена щитовидна залоза, 12% страждають на шлунково-кишкові захворювання. Збільшується кількість онкологічних, шлунково-кишкових, серцево-судинних, алергічних та інших захворювань, пов'язаних з впливом шкідливих речовин на організм людини. Захворюваність на рак щитовидної залози у післячорнобильський період зростає в цілому в Україні у 10 разів. Питома вага дітей, хворих на рак щитовидної залози, в п'яти областях України, що найбільше постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, становить понад 65% хворих. Якщо протягом 1981 — 1985 років не було зареєстровано жодного випадку цього захворювання, то за період з 1986 року в Україні прооперовано 1300 осіб, які на момент аварії були дітьми та підлітками. Дитяча смертність від раку більша серед тих дітей, матері яких зазнали опромінення вагітними. Діти більш чутливі до опромінення, ніж дорослі, а при опроміненні плоду ризик захворювання на рак збільшується. Опромінення прискорює процес старіння людини і таким чином зменшує тривалість її життя.

З роками ситуація із станом здоров'я населення України, зокрема дітей, не поліпшується. Після Чорнобильської катастрофи статус постраждалих мають майже 3 млн. 236 тис. осіб, з яких більш як 1 млн. 115 тис. — діти. Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" передбачалося надання у 1999 році понад тридцять видів компенсацій та пільг 3 427 814 особам, які постраждали, в тому числі 1 332 549 дітям, але обмежені кошти на соціальний захист

населення не забезпечують виконання в повному обсязі вимог закону.

Генетичний вплив на людину особливо малих доз радіації після Чорнобильської катастрофи зростає, і приблизно 15 тис. немовлят із кожного мільйона новонароджених матимуть спадковий дефект через підвищений радіаційний фон у ряді районів України.

Для розв'язання проблем, пов'язаних із здоров'ям жінок і дітей та його поліпшенням, необхідний диференційований гендерний підхід до вирішення питань охорони здоров'я населення. Лише він забезпечить зменшення існуючих відмінностей у стані здоров'я чоловіків і жінок.

ЖІНКИ ТА ОСВІТА

Освіта — основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Освіта в Україні ґрунтується на основах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народностями. Громадяни України мають право на освіту в усіх навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального стану.

Право на отримання освіти зафіксовано у Конституції України, Законі України “Про освіту” (стаття 3), у відповідних статтях законів України “Про професійно-технічну освіту”, “Про загальну середню освіту”, що відповідає вимогам Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та підсумкових документів Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок.

В Україні жінка реально користується рівними з чоловіком правами щодо доступу до освіти, одержання документів про освіту в навчальних закладах усіх типів (винятком є окремі спеціальності, які можуть становити загрозу або справляти негативний вплив на здоров'я жінок), мають право на рівний з чоловіками доступ до навчальних програм, літератури, іспитів, одержання кваліфікації, навчальних приміщень, обладнання та устаткування, отримання стипендій, інших видів соціальної та матеріальної допомоги на одержання освіти. За останні п'ять років у статистиці запроваджено ряд показників, що визначають основні параметри освіти.

Ситуацію у сфері освіти відображають такі кількісні показники: у 1999 році на 10 тис. мешканців України припадало 1379 учнів середніх загальноосвітніх закладів, 105 учнів професійно-технічних закладів, 359 студентів вищих навчальних закладів різного рівня акредитації, аспірантів та докторантів. Нині у 22 тис. шкіл, ліцеїв, гімназій і колегіумів навчається майже 7 млн. учнів, що становить 78% загальної чисельності населення віком від 6 до 17 років. Серед учнів — 49% дівчата.

Рівень навчання дітей у початковій школі досить високий і стабільний. Протягом 1995—1999 років він становив 98% загальної кількості дітей, які досягли шкільного віку. Основними причинами невідвідування дітьми школи є інвалідність, невиконання батьками своїх обов'язків щодо здобуття дітьми освіти.

Кількість дівчаток і хлопчиків у загальноосвітніх навчальних закладах відображає реальну демографічну ситуацію в Україні. Так, аналіз статистичних даних за 1995—1999 роки свідчить, що серед учнів загальноосвітніх шкіл відсоток дівчат у середньому становив у сільській місцевості — 49,2, у місті — 49,6. Причому відсоток дівчат у початкових і середніх класах шкіл порівняно із старшими класами як у селі, так і у місті відрізняється: початкові, середні класи (1—9) у селі — 48,8%, у місті — 48,7; старші класи (10—11) у селі — 57,9, у місті — 56,8%.

Демографічна ситуація в Україні також зумовила зміни контингенту середніх навчальних закладів. Загальна чисельність учнів порівняно з 1998 роком зменшилася на 130 тис. і становить 6857 тис. осіб. Водночас у сільській місцевості зростає чисельність учнів середніх шкіл. Позитивною є тенденція щорічного збільшення кількості дітей, які продовжують здобувати загальну середню освіту в денних загальноосвітніх школах (тобто після 9 класу). Так, у 1998—1999 навчальному році порівняно з 1995—1996 кількість таких дітей збільшилася з 58% до 66,6%. У сільських населених пунктах діє 14,9 тис. загальноосвітніх шкіл (майже 70% загальної кількості), в яких навчається 2,2 млн. учнів. Поряд з цим у більш як 3,5 тис. сіл, де проживають діти віком від 6 до 15 років, шкіл немає.

Реформування економіки потребує і структурної та якісної перебудови професійно-технічної освіти, її адаптації до попиту на ринку праці. Для забезпечення професійної підготовки населення в 1999 році в Україні функціонувало 980 державних професійно-технічних навчальних закладів, у тому числі 98 вищих професійних училищ, 4 училища-агрофірми, 14 професійно-художніх училищ, а також понад 500 галузевих навча-

льно-курсівних комбінатів та інших навчальних закладів. У них набувають професію 528 тис. учнів, серед яких 207 тис. (39%) становлять дівчата. Щорічно у професійно-технічних училищах понад 200 тис. учнів одночасно з набуттям фаху мають можливість здобувати повну середню освіту.

У процесі реформування вищої освіти вдалося досягти того, що Україна за своїми інтегральними показниками вищої освіти не поступається перед розвинутими державами. Сьогодні в Україні на 10 тис. населення припадає 359 студентів. Цей показник за останні чотири роки зріс на 59 одиниць. Збільшилася кількість місць, що пропонує вища школа для вступу випускників середньої школи: на 100 випускників у 1999 році було запропоновано 70 місць. На початок 1999—2000 навчального року вищою освітою було охоплено 52,9% жіночого і 46,1% чоловічого населення віком 18—22 роки. Серед студентів вищих навчальних закладів 53% — жінки, які віддають перевагу освіті в галузі економіки, права, охорони здоров'я, освіти, мистецтва та кінематографії.

Аспірантура та докторантура є ланкою, що завершує систему вищої освіти. У 1999 році у 399 аспірантурах навчалася 22,3 тис. осіб, а у 194 докторантурах — 1,2 тис., за останні чотири роки чисельність аспірантів збільшилась на 28%, докторантів — на 7%. За дев'ять років ця чисельність зросла відповідно у два і 13 разів. Частка жінок серед аспірантів становила у 1995 році — 45%, у 1999 році — 48, серед докторантів відповідно 26 і 31 %.

Освіта як професійна діяльність належить до тих соціальних сфер, в яких значна частка жінок, яка становить майже 74% загальної кількості працюючих.

Основні стратегії Пекінської декларації і Платформи дій передбачають впровадження гендерної проблематики на всіх рівнях освіти. В Україні зроблено тільки перші кроки в напрямі формування системи гендерної освіти. Гендерні курси викладаються поки що лише у деяких вищих навчальних закладах, в університетах міст Києва, Львова, Одеси та Харкова. В п'яти містах України працює також вісім центрів та лабораторій гендерних досліджень.

ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ЖІНОК ТА ФЕМІНІЗАЦІЯ БІДНОСТІ

Здобувши у 1991 році незалежність, Україна стала на шлях ринкових перетворень і побудови демократичного суспільства. Перехід до ринкової економіки мав забезпечити її більш ефективне функціонування та посилити соціальну спрямованість. Однак соціально-економічна криза охопила більшість сфер життєдіяльності суспільства, з 1991 по 1994 роки середньорічний темп скорочення реального ВВП становив 14%, скорочення капітальних вкладень сягнуло у 1994 році — 22,5%. Починаючи з 1995 року в Україні взято курс на радикальні економічні реформи, наслідком яких стали лібералізація цін, зовнішньоекономічної та господарської діяльності, роздержавлення власності, здійснення першочергових інституціональних змін та формування адекватного правового поля. Починаючи з 1994 року триває постійне зниження щорічних темпів реального спаду економічної активності: по ВВП з 23% за 1994 рік — до 0,4% за 1999 рік. Уперше за ці роки в 1999 році був зафіксований приріст промислового виробництва на 4,3%. У січні 2000 року вперше за десять років зареєстровано зростання ВВП на 3,4% порівняно з відповідним періодом минулого року.

Проте на економічну ситуацію в Україні продовжує впливати значний зовнішній борг держави, який на 1 січня 2000 року досяг 12,5 млрд. доларів США. З урахуванням девальвації гривні його співвідношення до ВВП стрімко зростає: у 1997 році він становив 22,9% ВВП, у 1998 — 41,8, у 1999 — 54,2%. Частка ВВП на душу населення в Україні у 1999 році становила 613 доларів США. Рівень життя громадян продовжує знижуватися, якщо у 1998 році реальні доходи населення зменшилися на 1,6%, що відповідало динаміці ВВП, то протягом 1999 року цей показник зменшився на 10,9%, а ВВП — на 0,4%.

Відповідно до Конституції України, загальних стратегій Пекінської декларації та Платформи дій, інших міжнарод-

них документів жінки мають рівні з чоловіками права на працю та рівну винагороду за неї. Однак, незважаючи на те що їх освітній рівень навіть вищий, ніж у чоловіків, рівень середньої заробітної плати жінок в Україні значно нижчий, ніж чоловіків. Але за останні роки спостерігається тенденція до зменшення гендерних "перекосів" у рівні заробітної плати. Якщо у 1995 році середня заробітна плата жінок становила 80,1% середньої заробітної плати чоловіків, то на кінець 1999 року цей показник дорівнював 72,4%.

Однак рівень заробітної плати жінок значно знижується при переході з галузей, де домінують чоловіки, а більшість працюючих — жінки. Найвищий рівень оплати праці фіксувався в галузях промисловості, зокрема в паливній, атомній та електроенергетиці, в яких більшість працівників (65–73%) — чоловіки. У цих галузях вона була в 2,2 — 3,6 рази вища, ніж у працівників соціальної сфери (культура, соціальне забезпечення, охорона здоров'я, освіта), де 72–87% працюючих — жінки. Слід також зазначити, що в жодній з галузей заробітки жінок не перевищують заробітків чоловіків. Найменшу заробітну плату порівняно з чоловіками (57,2%) отримували жінки в таких галузях як фінансування, кредитування та страхування, де працює 71,4% жінок; зв'язок (60,2%) — серед працюючих 63,9% жінок; та громадське харчування (64,8%) — серед працюючих 81,2% жінок. Рівень оплати праці в Україні є надзвичайно низьким. У 1999 році середньомісячна заробітна плата жінок, зайнятих у галузях економіки, становила 148,89 грн. (майже 30 доларів США).

На розмір заробітної плати впливає багато чинників, наприклад, загальний трудовий вклад у результати праці, умови праці, посада, освітній та кваліфікаційний рівень тощо. Проблема полягає в тому, що, незважаючи на високу професійну та освітню підготовку, жінки обіймають посади менш престижні, менш оплачувані, та отримують заробітну плату в середньому на 27,6% меншу, ніж чоловіки. Але такий розрив у оплаті не можна цілком віднести за рахунок факторів прямої дискримінації. Це пояснюється насамперед тим, що зако-

нодавство про працю забороняє використання праці жінок на важких та шкідливих роботах. А чоловіки, які працюють на таких виробництвах, отримують пільги і компенсації, що відповідно впливає на рівень їхньої оплати праці. У 1999 році 73,1% працівників, зайнятих в умовах, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам (в основних виробничих галузях), становили чоловіки. Але в той же час у поліграфічній, медичній та легкій промисловості 57 — 69% зайнятих на шкідливих виробництвах — жінки.

Рівень економічної активності серед жінок протягом останніх років був значно нижчий, ніж у чоловіків, і в середньому за 1999 рік становив відповідно 57,2% і 67,9%. Це певною мірою пояснюється меншою тривалістю трудового активного віку у жінок (до 55 років), ніж у чоловіків (до 60 років). За цей період частка жінок зменшилася не тільки в структурі робочої сили, а й у структурі зайнятості. Рівень зайнятості жінок також був нижчий, ніж у чоловіків. Рівень їх зайнятості зменшився з 60% у 1995 році до 50,7% у 1999 році і за середніми показниками у 1999 році був нижчий, ніж у чоловіків, на 8,9%.

У сфері зайнятості спостерігаються такі тенденції, як висока концентрація жінок серед зайнятих у галузях невиробничої сфери, в легкій, харчовій, медичній промисловості (від 57,4% в харчовій до 86,6% у сфері соціального забезпечення); велика частка жінок-робітниць на роботах, які не вимагають високої кваліфікації; переважання жінок серед незайнятого працездатного населення (62,1%).

Особливо деструктивні процеси в сфері зайнятості, зокрема жінок, характерні для малих міст та селищ міського типу з чисельністю населення до 50 тис. населення, в яких проживає більш як 11 млн. (майже 22% населення України), а чисельність жінок становить близько 6 млн., половина з яких — жінки працездатного віку. В них рівень незайнятості і безробіття економічно активного населення значно перевищує середні показники в Україні.

У сільській місцевості економічно активного населення налічується усього 6394,2 тис. осіб, з них 46,7% — жінки.

Переважна більшість з них (близько 40%) працює у сільському і лісовому господарстві. На промислових підприємствах в сільській місцевості зайнято 12% працюючих, на транспорті та у сфері зв'язку — 4,1, у громадському харчуванні та у сфері матеріально-технічного постачання — 7,3, у закладах медицини, освіти та культури — 27,5%. Як показали соціологічні дослідження, на роботах з високою часткою ручної праці працює до 30% зайнятих у сільському господарстві жінок, з них 40% у віці 50 і більше років.

За даними Державного комітету статистики України, п'яту частину (21,6%) з-поміж зареєстрованих безробітних на кінець 1999 року становили особи, які проживають у сільській місцевості. В аграрному секторі існує високий рівень прихованого безробіття, викликаний насамперед зниженням виробництва та доходів працюючих. Реальний розрахунковий рівень прихованого безробіття на селі складає 900 — 960 тис. осіб, а загальний рівень безробіття сягає 2 млн. осіб працездатного віку. Водночас інтенсивно старіє трудовий потенціал села — майже кожний п'ятий працівник (18,8%) — пенсіонер за віком. Пенсійний та передпенсійний вік мають 33,6% працівників аграрних підприємств. Безробіття зумовило скорочення жіночої зайнятості у колективних сільськогосподарських підприємствах майже вдвічі.

Становище жінок на зареєстрованому ринку праці характеризується значним стабільним вивільненням їх з підприємств, установ та організацій, більшим навантаженням на одну вакансію, ускладненням процесу працевлаштування. Жінки мають більше проблем, ніж чоловіки, як при звільненні (їх частка серед звільнених у 1999 році дорівнювала 62,6%), так і при працевлаштуванні. Їх частка в загальній кількості працевлаштованих завжди нижча, ніж у чоловіків. Але слід зазначити позитивну тенденцію до збільшення цього показника. Так, якщо у 1995 році тільки 41,7% усіх працевлаштованих державними центрами зайнятості були жінки, то у 1999 році цей показник зріс до 45%. Але все ще зберігається значне відставання темпів працевлаштування жінок від темпів працевлаштування чоловіків. У 1999 році на обліку в

службі зайнятості перебувало 1392,8 тис. жінок, з яких працевлаштовано кожному сьому.

Жінки виявляють активність в усіх заходах, що сприяють працевлаштуванню, в тому числі щодо набуття або зміни професій, які користуються попитом на ринку праці. Так, протягом 1999 року пройшли навчання 72,8 тис. жінок, або 57,5% загальної чисельності направлених на профпідготовку.

Протягом останніх п'яти років головною проблемою в Україні залишається безробіття серед працездатного населення, яка загострюється посиленням невідповідності пропозиції робочої сили і попиту на неї. Так і не вдалося зупинити рівень зростання зареєстрованого безробіття, який з 0,5% у 1995 році підвищився до 4,3% у 1999 році. Впродовж восьми років (з моменту введення офіційної реєстрації) переважну більшість зареєстрованих безробітних складають жінки. Загальна чисельність зареєстрованих безробітних збільшилась більш як у 9 разів і на 1 січня 2000 року становила 1174,5 тис. осіб, з них кожен сьомий потребував особливого соціального захисту, тому що не міг на рівних умовах конкурувати на ринку праці. Серед безробітних, що перебували на обліку протягом року, не могли знайти роботу 65,4%, більше року — 34,6%. Частка молодих безробітних віком до 28 років сягає 35,5%, серед них абсолютну більшість становлять жінки (приблизно три четвертих). За станом на 1 січня 2000 року серед офіційно зареєстрованих безробітних абсолютну більшість (62,1%) становили жінки — 729,6 тис. Однак за останні п'ять років визначилася тенденція до поступового зменшення питомої ваги зареєстрованих безробітних жінок з 72,7% у 1995 році до 62,1% у 1999 році.

Сьогодні жінки починають активно освоювати сферу малого та середнього бізнесу. Так, 36% фонду малого бізнесу ЄБРР (до 10 тис. доларів США) видано жінкам. А, за даними спільного проекту урядів США та України по приватизації несільськогосподарських земель, жінки становлять 35% підприємців, які придбали приватизовані земельні ділянки.

Вивільнені із суспільного виробництва працівники передусім змушені у більшості випадків займатися фермерством

або особистим підсобним господарством. Так, в Україні зареєстровано 35 254 фермерських господарства, з них 12% (4129) очолюють жінки. За останні два роки спостерігається збільшення жіночих фермерських господарств на 2%.

Крім того, як свідчать обстеження, проведені вченими Інституту аграрної економіки, жінкам доводиться виконувати більше половини робіт з догляду за особистим підсобним господарством, щоденно витрачаючи на це додатково 2,5 — 3 години. Трудовий вклад жінок у підсобне господарство зростає до 160 робочих днів, у разі збільшення площ присадибних ділянок та поголів'я худоби в особистому секторі.

Розв'язання переважної більшості проблем села тісно пов'язане з ходом аграрної та земельної реформи в Україні — саме ці процеси можуть кардинально вплинути на стан жінок у сфері сільськогосподарського виробництва.

ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВУ ЩОДО ЖІНОК, КОНТРАБАНДИ І ТОРГІВЛІ ЖІНКАМИ

За останні п'ять років після Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок тема насильства щодо жінок, особливо в сім'ї, стала предметом публічного обговорення. Обсяг знань про причини і наслідки цього явища за останні роки значно зріс. Ця тема, що протягом десятиліть була закрита в українському суспільстві, починає вивчатися й обговорюватися. Закритість теми проявів насильства своїм наслідком має як нестачу офіційних і статистичних даних, так і відсутність досвіду обговорення цієї теми в широких аудиторіях, засобах масової інформації та у суспільстві взагалі, ігнорування цієї проблеми правоохоронними органами, недостатня обізнаність громадськості щодо шляхів її розв'язання. Різні види проявів насильства стосовно жінок і дівчат залишаються в більшості випадків ніби "прихованими", особливо це стосується фізичного і психологічного насильства в сім'ї.

Існує думка, що насильство в сім'ях — це проблема неблагополучних сімей, але дослідження свідчать, що воно не завжди пов'язане тільки з пияцтвом та бідністю. Досить поширеними в сімейних стосунках є грубощі, приниження один одного, рукоприкладство тощо. Наслідками сімейного насильства нерідко є смерть, тілесні ушкодження, психічні розлади, самогубства, втрата почуття самоповаги у жертви тощо.

Часто інформація щодо проявів насильства в сім'ї не стає доступною для компетентних органів через почуття сорому, а також традицій, що стримують жінок від публічного визнання фактів насильства. Це робить дуже складним як процес одержання об'єктивної інформації про факти насильства над жінками (звідси — невідповідність кількості зареєстрованих фактів проявів насильства існуючим реаліям), так і ускладнює сам процес захисту жінок від насильства.

Однак, навіть за даними офіційної статистики, кількість осіб, які перебувають на обліку в органах внутрішніх справ за систематичні правопорушення у сфері сімейно-побутових

відносин, постійно збільшується. Їх чисельність за останніх п'ять років зросла на 16% і за станом на 1 січня 2000 року становила понад 67 тис. осіб.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, тільки протягом 1999 року виявлено майже 9 тис. осіб, які підозрювались у вчиненні 11,1 тис. злочинів, скоєних проти життя, здоров'я, волі та гідності осіб жіночої статі, внаслідок яких потерпіло 10,8 тис. жінок. Домінуючими видами насильства і протиправних дій стосовно жінок були:

- умисні вбивства та вбивства за обтяжуючих обставин — загинуло 1227 жінок;
- умисні тяжкі тілесні ушкодження — потерпіло 1215 жінок;
- зґвалтування — потерпіло 1256 жінок;
- задоволення статевої пристрасті неприродним способом — потерпіло 614 жінок;
- інші злочини — потерпіло 6522 жінки.

Великою проблемою є також сексуальні домагання. Результати незалежних досліджень, проведених громадськими організаціями, засвідчили, що 50% жінок зазнавали сексуальних домагань, з яких 8% — багаторазово.

Законодавство України захищає жінок, що стали жертвами насильства. Стаття 107 Кримінального кодексу України встановлює відповідне покарання за такий злочин. Але у Кримінальному кодексі України немає спеціальних статей про відповідальність за домашнє насильство. В Україні, як і в багатьох інших країнах, правоохоронні органи часто утримуються від втручання у сімейні стосунки, у так звані сімейні справи. З огляду на ситуацію, що склалася в Україні, активно обговорюється необхідність прийняття закону України про запобігання насильству в сім'ї.

Програмою ПРООН "Гендер у розвитку", починаючи з 1997 року, проводиться комплексне дослідження статусу жінок в Україні, в тому числі аналізу феномена насильства стосовно жінок. Соціологічне дослідження, проведене в рамках проекту, показало, що домашнє насильство — дуже поширене явище і надто в молодих сім'ях. Установлено, що

12% молодих жінок (у віці до 28 років) зазнають у сімейно-му житті фізичного насильства, причому 2% — досить часто. Однак дослідження показало, що ініціаторами фізичного насильства в сім'ї можуть бути і жінки, але трапляється це втричі рідше, ніж з ініціативи чоловіків. Кожна п'ята жінка, з опитуваних у ході соціологічного дослідження, вважає, що в сучасних сім'ях випадки фізичного насильства стосовно жінок трапляються дуже часто.

Тривалий час вважалося, що не існує ніяких сексуальних домагань на роботі, які ображають і дискримінують жінок. Однак проведені дослідження свідчать про те, що фактично кожна жінка протягом свого життя зазнавала небажаних сексуальних домагань як у сім'ї, так і на роботі, за інших обставин.

Через сексуальні домагання жінки змушені залишати своє місце роботи, і від цього вони страждають подвійно — від психічного і фізичного приниження та від матеріальних проблем, що у них виникають внаслідок звільнення з роботи. Однак в українському законодавстві немає статей, що передбачали б відповідальність за сексуальні домагання на роботі.

З трудовими відносинами пов'язана ще одна прихована форма дискримінації, яка виявляється в тих оголошеннях про умови прийому на роботу, що друкуються в пресі, містять вказівку на стать, вік, зовнішність та інші показники. Такі дії суперечать статті 22 Кодексу законів України про працю, але вони мають місце в суспільстві.

Хоча Україна проголосила себе відкритим суспільством, проблема насильства щодо жінок, особливо сексуального, все ще є досить закритою темою. Дії правоохоронних органів орієнтовані на покарання злочинця, а жертва злочину з її проблемами залишається поза їхньою увагою. І тому громадські жіночі організації докладають зусиль для того, щоб допомогти жінкам, які зазнали насильства в сім'ї або сексуальних домагань, в одержанні відповідної юридичної, медичної, психологічної підтримки і допомоги, організують кризові центри, гарячі лінії, телефони довіри, консультаційні пункти. З метою надання допомоги жінкам, які стали жертвами насильства, на державному рівні розпочато створення спеці-

алізованих закладів. Перший такий заклад розпочав свою роботу в м. Києві влітку 1998 року, планується відкриття ще чотирьох у м. Києві та інших регіонах.

Актуальною сьогодні для України є і проблема сексуальної експлуатації жінок, у тому числі у вигляді примусової проституції, контрабанди та торгівлі ними у міжнародних масштабах.

Україна взяла на себе зобов'язання щодо виконання Конвенції ООН про заборону торгівлі людьми і експлуатації проституції третіми особами, у Кримінальному кодексі України є стаття 210, яка передбачає покарання за утримання публічних будинків і звідництво для розпусти, але сьогодні в Україні лише формується мережа спеціальних служб по боротьбі з торгівлею людьми, проституцією, наркоманією, що сприятиме подоланню цієї проблеми. Труднощі, пов'язані з подоланням і аналізом цього явища, зумовлені також тим, що немає офіційних даних ні про тих, хто займається проституцією, ні про тих, хто користується такими послугами.

Сьогодні офіційна статистика про кількість жінок, які втягнені у проституцію і постраждали від контрабанди і торгівлі жінками, тільки формується. Однак неофіційні дані правоохоронних органів, соціальних служб, досліджень громадських організацій свідчать про значне поширення в Україні проституції, особливо примусової, контрабанди і торгівлі жінками.

Контрабанда і торгівля жінками — це проблема і лихо всіх країн. Україна стала країною-постачальницею “живого товару” до країн колишньої Югославії, Угорщини, Чехії, Італії, на Кіпр, до Греції, Туреччини, Ізраїлю, США, Арабських Еміратів тощо. Тільки з Ізраїлю за 1995 — 1997 роки депортовано близько 1,5 тис. жінок до Росії і України. За даними Посольства України в Греції, в Афінах і Салоніках перебуває близько 3 тис. молодих українських жінок, які втягнуті в легальну і нелегальну проституцію, у Туреччині — майже 5 тис.

Ставши на шлях входження в європейське і світове співтовариство як демократична держава, Україна взяла на себе

зобов'язання щодо дотримання міжнародного права в частині захисту прав людини — прав жінок. У 1998 році Кримінальний кодекс України доповнено статтею 124¹ "Торгівля людьми". За відкрите чи таємне заволодіння людиною, пов'язане з будь-яким законним чи незаконним переміщенням за згодою чи без згоди особи через кордон або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення в злочинну діяльність, усиновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах, а також експлуатацію праці встановлена кримінальна відповідальність (позбавлення волі на різні терміни). Прийняття закону України про відповідальність за торгівлю людьми є дуже важливим кроком на шляху подолання цього явища. За даними Міністерства внутрішніх справ, за цією статтею у 1999 році було порушено 17 кримінальних справ. З метою розв'язання цієї важливої проблеми постановою Кабінету Міністрів України від 25 вересня 1999 року № 1768 затверджено Програму запобігання торгівлі жінками і дітьми.

Сьогодні успішна реалізація як національних, так і міжнародних програм, спрямованих на запобігання насильству, контрабанді і торгівлі жінками, можлива тільки шляхом об'єднання зусиль держав, громадських організацій та постійної міжнародної співпраці. В цьому плані в Україні реалізується проект Міжнародної організації міграції "Боротьба з контрабандою жінок".

ЗАКЛЮЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

В Пекінській декларації та Платформі дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок, визначені дванадцять проблемних стратегій, які на межі тисячоліть викликають стурбованість Організації Об'єднаних Націй та всього світового співтовариства. Через п'ять років після Всесвітньої конференції саме вони визнані пріоритетними в підсумкових документах Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН "Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у XXI столітті" (червень 2000 року). Підсумкові документи Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок та Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН є важливими і серйозними спробами розв'язати проблеми рівності між жінками і чоловіками в наступному тисячолітті.

Виходячи з того, що державна політика має бути не епізодичним, а постійним процесом, її реалізація і надалі здійснюватиметься за основними стратегічними напрямками, визначеними заключними документами Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок і Спеціальної сесії ГА ООН "Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у XXI столітті" та напрямками, що були визначені в Україні пріоритетними на попередньому етапі їх впровадження.

У зв'язку з цим Урядом України нині розробляється проект Національної програми дій на 2001–2005 роки. Формується тактика реалізації державної політики щодо підвищення статусу жінок у суспільстві на найближчий час, визначаються пріоритети з її напрямів.

Такими напрямками є:

- врахування гендерних аспектів у формуванні державної політики, програм і проектів;
- заборона дискримінації за ознакою статі на ринку праці, при наймі на роботу, просуванні по службі;
- розроблення програм в інтересах жінок, що зазнали негативних наслідків перебудови економіки та вирішення про-

блем зайнятості жінок, створення умов для розвитку їхньої підприємницької діяльності;

- забезпечення юридичної грамотності населення та доступу громадськості до інформації про існуючі національні та міжнародні механізми у разі порушення прав жінок;

- розроблення освітніх програм з питань прав людини і міжнародного гуманітарного права з урахуванням гендерного аспекту;

- залучення жінок до прийняття рішень на всіх рівнях влади та ухвалення рішень з екологічних проблем;

- розроблення державної політики і впровадження програм, які сприяли б розумінню здоров'я як стану повного фізичного, інтелектуального і соціального благополуччя, а не просто відсутності хвороб та запобігання ВІЛ (СНІД)-інфекції;

- виховання хлопчиків у дусі поваги до прав дівчаток і жінок на вільне волевиявлення і спільну відповідальність з питань сексуальної та репродуктивної поведінки;

- вироблення рекомендацій та підготовка навчальних програм, підручників і посібників на всіх рівнях освіти, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка;

- розширення можливостей доступу жінок до засобів масової інформації всіх рівнів та сприяння створенню у засобах масової інформації нестереотипного образу (ролі) жінки в суспільстві;

- усунення чинників, які сприяють торгівлі жінками і дівчатами з метою проституції, работоргівлі, інших видів діяльності та надання правової, медико-психологічної допомоги жінкам і дівчатам, що стали жертвами насильства в сім'ї, на роботі, за інших обставин, створення для цього спеціальних закладів реабілітації;

- підвищення ролі жінок і забезпечення рівного їх представництва на всіх рівнях прийняття рішень з питань миру, превентивної дипломатії на всіх етапах переговорів, посередницької діяльності громадських жіночих організацій.

Реалізація державної політики щодо підвищення статусу жінок у суспільстві здійснюватиметься з урахуванням економічних можливостей країни але постійно і цілеспрямовано. Національна програма дій на 2001–2005 роки щодо підвищення статусу жінок у суспільстві має стати підґрунтям для реалізації основних стратегій підсумкових документів Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок та Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй “Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у ХХІ столітті”.

Основні показники, які характеризують демографічну ситуацію в Україні

Показники	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	І п./р 2000
Чисельність населення України, млн. осіб (на кінець року)	51,9	52,1	52,2	52,1	51,7	51,3	50,9	50,5	50,1	49,7	49,5
у т. ч.:											
— міське населення	34,9	35,3	35,4	35,4	35,1	34,8	34,5	34,3	34,0	33,8	33,7
— сільське населення	17,0	16,8	16,8	16,7	16,6	16,5	16,4	16,2	16,1	15,9	15,8
Жінки	27,9	27,9	27,9	27,9	27,7	27,7	27,5	27,0	26,8	26,6	...
Чоловіки	24,0	24,2	24,3	24,2	24,0	23,6	23,4	23,5	23,3	23,1	...
Загальний приріст (скорочення) населення за рік, тис. осіб	+105,9	+109,3	+187,8	-134,6	-386,3	-394,5	-440,6	-393,6	-394,3	-394,8	-237,2
Народжуваність на 1 тис. осіб	12,7	12,1	11,4	10,7	10,0	9,6	9,1	8,7	8,3	7,8	7,6 ¹
Смертність на 1 тис. осіб	12,1	12,9	13,4	14,2	14,7	15,4	15,2	14,9	14,3	14,8	16,4 ¹
Смертність дітей у віці до 1 року, на 1 тис. народжених	12,8	13,9	14,0	14,9	14,5	14,7	14,3	14,0	12,6	12,6	12,3
Природний приріст(зменшення) населення, тис. осіб	+26,6	-39,1	-100,3	-184,2	-243,1	-299,7	-309,5	-311,5	-300,7	-350,0	-218,4
Демографічне навантаження на населення у працездатному віці, на 1 тис. осіб	791	795	797	797	794	791	786	781	768	749	...
у т.ч.:											
— у міських поселеннях	695	697	699	698	695	690	686	680	669	652	...
— у сільській місцевості	1025	1041	1046	1047	1045	1044	1041	1037	1019	994	...
Кількість шлюбів, на 1 тис. осіб	9,3	9,5	7,6	8,2	7,7	8,4	6,0	6,8	6,2	6,9	4,2
Кількість розлучень, на 1 тис. осіб	3,7	3,9	4,3	4,2	4,0	3,8	3,8	3,7	3,6	3,5	3,7
Сальдо міграції, тис. осіб	+79,3	+148,4	+288,1	+49,6	-143,2	-94,8	-131,1	-82,1	-93,6	-44,8	-18,8
Міграційний приріст (скорочення) населення, на 1 тис. осіб	+1,5	+2,9	+5,5	+0,9	-2,7	-1,8	-2,6	-1,6	-1,9	-0,9	-0,8 ¹

¹ Дані наведені у розрахунку на рік

Реалізація державної політики щодо підвищення статусу жінок у суспільстві здійснюватиметься з урахуванням економічних можливостей країни але постійно і цілеспрямовано. Національна програма дій на 2001—2005 роки щодо підвищення статусу жінок у суспільстві має стати підґрунтям для реалізації основних стратегій підсумкових документів Четвертої Всесвітньої конференції із становища жінок та Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй “Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток і мир у XXI столітті”.

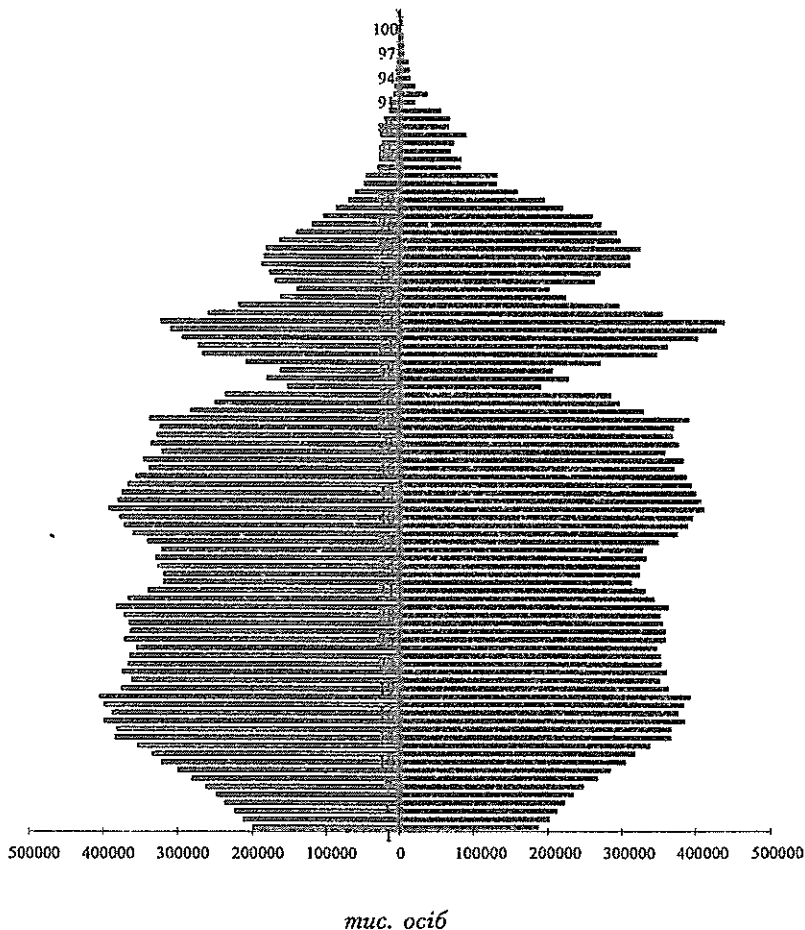
Основні показники, які характеризують демографічну ситуацію в Україні

Показники	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	І п./р
	2000										
Чисельність населення України, млн. осіб (на кінець року)	51,9	52,1	52,2	52,1	51,7	51,3	50,9	50,5	50,1	49,7	49,5
У т. ч.:											
— міське населення	34,9	35,3	35,4	35,4	35,1	34,8	34,5	34,3	34,0	33,8	33,7
— сільське населення	17,0	16,8	16,8	16,7	16,6	16,5	16,4	16,2	16,1	15,9	15,8
Жінки	27,9	27,9	27,9	27,9	27,7	27,7	27,5	27,0	26,8	26,6	...
Чоловіки	24,0	24,2	24,3	24,2	24,0	23,6	23,4	23,5	23,3	23,1	...
Загальний приріст (скорочення) населення за рік, тис. осіб	+105,9	+109,3	+187,8	-134,6	-386,3	-394,5	-440,6	-393,6	-394,3	-394,8	-237,2
Народжуваність на 1 тис. осіб	12,7	12,1	11,4	10,7	10,0	9,6	9,1	8,7	8,3	7,8	7,6 ¹
Смертність на 1 тис. осіб	12,1	12,9	13,4	14,2	14,7	15,4	15,2	14,9	14,3	14,8	16,4 ¹
Смертність дітей у віці до 1 року, на 1 тис. народжених	12,8	13,9	14,0	14,9	14,5	14,7	14,3	14,0	12,6	12,6	12,3
Природний приріст(зменшення) населення, тис. осіб	+26,6	-39,1	-100,3	-184,2	-243,1	-299,7	-309,5	-311,5	-300,7	-350,0	-218,4
Демографічне навантаження на населення у працездатному віці, на 1 тис. осіб	791	795	797	797	794	791	786	781	768	749	...
У т. ч.:											
— у міських поселеннях	695	697	699	698	695	690	686	680	669	652	...
— у сільській місцевості	1025	1041	1046	1047	1045	1044	1041	1037	1019	994	...
Кількість шлюбів, на 1 тис. осіб	9,3	9,5	7,6	8,2	7,7	8,4	6,0	6,8	6,2	6,9	4,2
Кількість розлучень, на 1 тис. осіб	3,7	3,9	4,3	4,2	4,0	3,8	3,8	3,7	3,6	3,5	3,7
Сальдо міграції, тис. осіб	+79,3	+148,4	+288,1	+49,6	-143,2	-94,8	-131,1	-82,1	-93,6	-44,8	-18,8
Міграційний приріст (скорочення) населення, на 1 тис. осіб	+1,5	+2,9	+5,5	+0,9	-2,7	-1,8	-2,6	-1,6	-1,9	-0,9	-0,8 ¹

¹ Дані наведені у розрахунку на рік

Статтєво-вiковий склад населення України на 1.01. 2000 року

Чоловiки Вiк, рокiв Жiнки

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ
Гендерна статистика

**Розподіл державних службовців за статтю
та посадовими категоріями у 1999 році**

(на кінець року, осіб)

	Всього	в т.ч. жінок
Чисельність працівників, які займали посади керівників та спеціалістів	24 4268	177 910
Керівники	70 751	36 415
1 категорії	268	24
2 категорії	881	130
3 категорії	3 150	558
4 категорії	6 321	2 027
5 категорії	27 779	12 579
6 категорії	32 352	21 097
Спеціалісти	173 517	141 495
3 категорії	1 741	902
4 категорії	1 613	1144
5 категорії	15 319	9815
6 категорії	61 248	50 338
7 категорії	93 596	79 296

**Розподіл докторів наук за статтю, віковими групами,
вищими науковими званнями у 1999 році**

(на кінець року, осіб)

	Всього	в т.ч. жі- нок
Всього докторів наук	10 233	1 507
з них у віці:		
до 30 років	1	1
31 – 40 років	224	48
41 – 50 років	1 736	306
51 – 55 років	1 463	229
56 – 60 років	1 849	254
61 – 70 років	3 680	462
старші 70 років	1 280	207
з них мали наукові звання:		
академіка	1 407	88
члена-кореспондента	518	42
професора	5 281	620
доцента	1 726	301
старшого наукового співробітника	2 270	406

Економічна активність населення

(тис. осіб)

	1996*	1997*	1998*	1999**
Економічно активні	26 111,5	26 085,6	25 935,5	22 726,0
Зайняті економічною діяльністю	24 114,0	23 755,5	22 998,4	19 988,1
Безробітні	19 975,5	2 330,1	2 937,1	2 737,9

Причини незайнятості населення та його працевлаштування

	Звернулось з питань працевлаштування						Працевлаштовано			
	1998		1999**		1999**		1998		1999**	
	всього	з них жінки	всього	з них жінки	всього	з них жінки	всього	з них жінки	всього	з них жінки
Кількість громадян, не зайнятих трудовою діяльністю, всього	1358,8	706,4	1436,6	756,1	390,6	172,4	467,5	210,6		
у т.ч.										
особи, які не були зайняті до 1 року з них за причинами незайнятості:	983,7	505,5	1028,6	537,4	298,1	131,6	345,8	156,5		
— вивільнені у зв'язку зі змінами в організації виробництва та військовослужбовці, звільнені за скороченням чисельності або штату без права на пенсію	235,5	157,7	189,7	126,5	50,6	35,0	49,9	33,8		
— звільнені за власним бажанням	420,7	192,2	434,0	198,1	148,7	56,6	164,2	63,4		
— випускники середніх закладів освіти	27,0	15,5	28,9	16,6	8,9	4,3	9,6	4,5		
— випускники професійно-технічних навчальних закладів	42,0	22,8	40,2	21,8	13,7	6,4	14,9	6,7		
— випускники вищих навчальних закладів	36,1	25,3	39,9	28,6	11,4	7,7	14,2	9,7		
з інших причин	222,4	92,0	295,9	145,8	64,8	21,6	93,0	38,4		
особи, які не були зайняті з різних причин більше 1 року	375,1	200,9	408,0	218,7	92,5	40,8	121,7	54,1		

(тис. осіб)

**Працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян
за сферами економічної діяльності**

(тис. осіб)

	1998		1999**	
	всього	з них жінки	всього	з них жінки
Всього	390,6	172,4	467,5	210,6
у т.ч.				
Працевлаштовано в Україні	390,3	172,3	467,1	210,4
По галузях економіки				
Промисловість	127,4	45,6	151,2	54,6
Сільське господарство	33,3	12,5	46,9	18,3
Лісове господарство	4,9	1,3	6,9	1,8
Транспорт і зв'язок	28,4	9,7	28,1	11,0
Будівництво	26,8	6,0	31,0	7,2
Торгівля і громадське харчування	39,2	25,2	45,6	28,6
Матеріально-технічне постачання, збут, заготівля	3,1	1,2	3,8	1,5
Інформаційно-обчислювальне обслуговування	0,5	0,3	0,6	0,4
Інші види діяльності сфери матеріального виробництва	7,5	3,2	9,1	3,6
Житлово-комунальне господарство	31,1	11,7	35,8	14,5
Невиробничі види побутового обслуговування населення	4,5	2,5	4,8	2,8
Охорона здоров'я, фізична культура та соціальне забезпечення	25,1	18,0	32,2	23,5
Освіта	20,8	14,4	25,8	17,2
Культура і мистецтво	3,1	1,9	4,1	2,5
Наука і наукове обслуговування	2,0	1,0	2,5	1,4
Фінансування, кредитування, страхування	3,9	2,9	4,9	3,7
Апарат органів державного та господарського управління, кооперативних і громадських організацій	10,0	6,1	13,1	7,7
Інші	18,7	8,8	20,6	10,1
За межами України	0,3	0,1	0,5	0,2

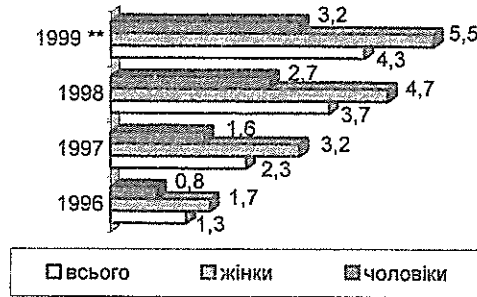
Чисельність безробітних та їх працевлаштування

(за рік, тис. осіб)

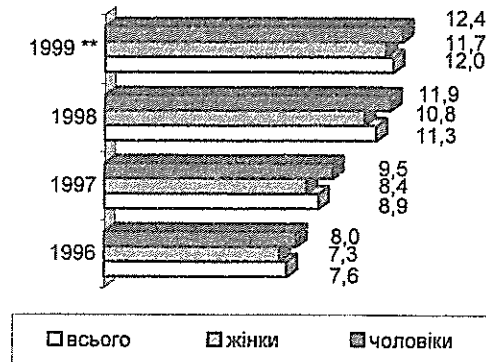
	1998		1999**	
	всього	з них жінок	всього	з них жінок
Зареєстровано	1003,2	620,4	1174,5	729,6
Працевлаштовано	390,6	172,4	467,5	210,6

Рівні безробіття за статтю (%)

Зареєстрованого ***

За методологією МОП

Працевлаштування соціально незахищених категорій населення
(тис. осіб)

	Звернулось з питань працевлаштування		Працевлаштовано	
	1998	1999**	1998	1999**
Особи, які підпадають під 5 % квоту, всього	280,3	280,3	73,9	82,2
у т. ч.:				
жінки, які мають дітей віком до 6 років	108,1	112,5	27,2	31,6
одинокі матері, які мають дітей віком до 14 років або дітей-інвалідів	5,6	6,4	1,5	1,9
молодь, яка закінчила або припинила навчання у середніх закладах освіти	32,6	33,8	11,1	11,3
особи, які закінчили навчання у професійно-технічних навчальних закладах	45,1	40,6	15,3	15,2
особи, які звільнились із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і яким надається перше робоче місце	28,2	26,9	10,7	13,0
діти (сироти), які залишились без піклування батьків	0,7	0,6	0,4	0,4
особи, яким виповнилось 15 років і які за згодою одного з батьків приймаються на роботу на спеціалізовані робочі місця	0,4	0,3	0,3	0,2
особи передпенсійного віку:				
— чоловіки до досягнення 58 років	23,3	23,0	2,3	3,0
— жінки до досягнення 53 років	26,1	27,6	1,5	2,3
звільнені з установ, що здійснюють примусове лікування	0,4	0,3	0,2	0,1
звільнені з установ, що виконують покарання	9,8	8,3	3,4	3,2

**Активність населення за віком, місцем проживання та статтю
на ринку праці в Україні в 1999** році**

(у відсотках)

	Всього	Мо- лодь	у т.ч. за віком (років)		
			15 - 19	20 - 24	25 - 29
Рівень економічної активності¹					
Все населення	62,3	55,4	16,3	68,8	83,0
Міське	64,3	55,8	15,1	69,0	84,8
Сільське	57,6	54,4	19,2	68,3	78,3
Жінки	57,2	51,1	15,5	62,3	77,5
Чоловіки	67,9	59,5	17,1	75,1	88,2
Рівень зайнятості²					
Все населення	54,9	44,0	9,7	52,9	71,2
Міське	55,3	42,6	7,9	50,8	70,5
Сільське	54,0	47,5	14,2	57,8	73,0
Жінки	50,7	41,0	8,6	48,8	67,4
Чоловіки	59,6	47,0	10,8	56,9	74,9
Рівень безробіття³					
Все населення	12,0	20,5	40,4	23,2	14,2
Міське	14,3	23,6	48,0	26,4	16,9
Сільське	6,3	12,7	26,1	15,3	6,7
Жінки	11,7	19,8	44,3	21,7	13,1
Чоловіки	12,4	21,1	37,1	24,3	15,1

Рівні — економічної активності¹, зайнятості², безробіття³ — розраховано за середньорічними даними щоквартальних обстежень економічної активності населення як відношення чисельності відповідно:

¹ економічно активного населення (зайнятих та безробітних) у віці 15—70 років та молоді у віці 15—29 років до кількості обстеженого населення відповідного віку;

² населення, зайнятого економічною діяльністю, у віці 15—70 років та молоді у віці 15—29 років до кількості обстеженого населення відповідного віку;

³ безробітного населення у віці 15—70 років та молоді у віці 15—29 років до чисельності економічно активного населення відповідного віку.

**Розподіл населення за рівнем економічної активності
та статтю у 1999** році**

(осіб)

	тисяч	%
Все населення у віці 15—70 років	36 529,7	100,0
жінки	19 244,4	52,7
чоловіки	17 285,3	47,3
Економічно активне населення	22 747,0	100,0
жінки	11 013,4	48,4
чоловіки	11 733,6	51,6
у т.ч.:		
зайняті	20 048,2	100,0
жінки	9 750,1	48,6
чоловіки	10 298,1	51,4
безробітні	2 698,8	100,0
жінки	1 263,3	46,8
чоловіки	1 435,5	53,2
Економічно неактивне населення	13 782,7	100,0
жінки	8 231,0	59,7
чоловіки	5 551,7	40,3

* Наведено дані вибіркових обстежень населення з питань економічної активності населення, що проводились з 1995 по 1998 рік один раз на рік.

** Наведено середньорічні дані за 1999 рік з удосконаленою (порівняно з проведенням річних обстежень 1995—1998 рр.) програмою, тому зіставлення в динаміці з даними минулорічних обстежень є некоректними.

*** Рівень безробіття розраховано як відношення кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості на кінець року, до працездатного населення працездатного віку.

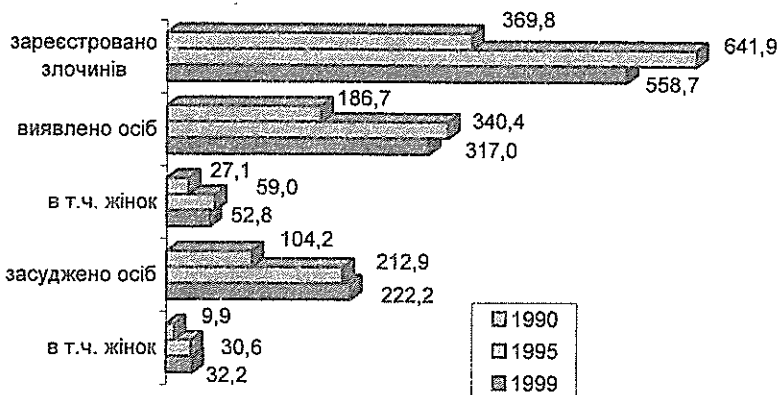
АНТИСОЦІАЛЬНІ ЯВИЩА В УКРАЇНІ

Гендерна статистика

Упродовж 1999 року органами внутрішніх справ зареєстровано 558,7 тис. злочинів, виявлено 317 тис. осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, з-поміж яких 16,7 % жінок.

За даними Міністерства юстиції України, серед загальної кількості засуджених у 1999 році за скоєння злочинів (222,2 тис. осіб) 14,5% становлять жінки. З 32,2 тис. засуджених жінок майже кожна четверта засуджена за крадіжки, кожна шоста — за злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами.

Кількість зареєстрованих злочинів, виявлених осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, засуджених за скоєння злочинів (тис.)

Розподіл засуджених за скоєння злочинів за вироями судів, що набрали законної чинності, за статтю та окремими видами злочинів (% до кількості осіб обох статей, засуджених за скоєння злочинів, за окремими видами злочинів)

	1990		1995		1999	
	жінок	чоловіки	жінок	чоловіки	жінок	чоловіки
Всього	9,5	90,5	14,4	85,6	14,5	85,5
в т.ч.						
умисні вбивства та замахи на вбивство	10,5	89,5	11,6	88,4	12,1	87,9
умисні тяжкі тілесні ушкодження	5,2	94,8	8,3	91,7	9,7	90,3
зґвалтування та замах на зґвалтування	0,5	99,5	0,6	99,4	0,7	99,3
розбійні напади	3,7	96,3	5,1	94,9	5,9	94,1
грабежі	4,6	95,4	6,3	93,7	7,1	92,9
крадіжки	7,5	92,5	12,9	87,1	9,4	90,6
спекуляція	39,5	60,5	44,3	55,7	14,3	85,7
хуліганство	2,0	98,0	6,0	94,0	6,4	93,6
злочини, пов'язані з наркотиками	8,4	91,6	18,8	81,2	21,9	78,1
інші злочини	13,2	86,8	18,9	81,1	24,3	75,7

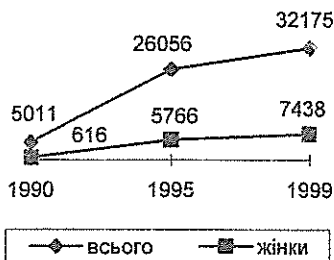
Окремі види злочинів здійснюються у більшості випадків певними категоріями осіб. Наприклад, злочини, пов'язані з насильством (нанесення тяжких тілесних ушкоджень, вбивства, пограбування, хуліганство) здійснюються, як правило, чоловіками та неповнолітніми. Частка жінок є високою серед осіб, що скоїли деякі посадові та господарські злочини: розкрадання державного та колективного майна, здійснене шляхом крадіжки, грабежу, розбою, привласнення, розтрата чи зловживання службовим становищем, обман покупців і замовників, спекуляція та ін.

За даними МВС України, у 1999 році виявлено майже 9 тис. осіб, підозрюваних у скоєнні 11,1 тис. злочинів проти життя, здоров'я, волі й гідності жінок, у результаті яких постраждали 10,8 тис. жінок. Найбільша питома вага у складі злочинів проти життя, здоров'я, волі і гідності жінок, припадає на:

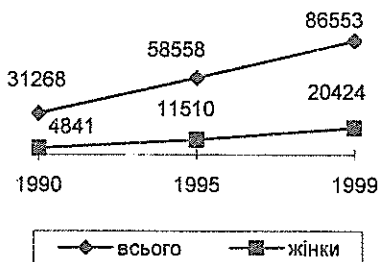
- зґвалтування (11,6 %) – 1288 злочинів та 1256 постраждалих;
- умисні тяжкі тілесні ушкодження (11,3 %) – 1251 злочин і 1215 постраждалих;
- умисні вбивства і вбивства за обтяжуючих обставин (10,9 %) – 1206 злочинів та 1227 постраждалих;
- задоволення статевої пристрасті неприродним способом (6,1%) – 671 злочин та 614 постраждалих;
- інші (60,1 %) – 6640 злочинів та 6522 постраждалих жінки.

З-поміж підозрюваних (32,2 тис. осіб) у скоєнні злочинів, пов'язаних з наркотиками, 23,1 % становлять жінки.

Кількість осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами, психотропними речовинами або прекурсорами

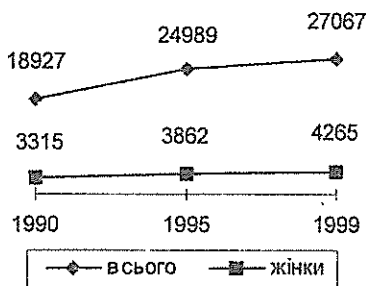
Кількість осіб, які допускали немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів

На кінець 1999 року в органах внутрішніх справ перебувало на обліку 86,6 тис. осіб (з них 62,5 тис. осіб (72,2%) — з діагнозом "наркоманія"), серед яких неповнолітні становили 4,7 %, жінки 23,6, рецидивісти - 38,7, ті, що не працювали і не навчалися — 78,3 %.

У 1999 році зареєстровано 27,1 тис. бродяг (жебраків), з них 9,5 тис. осіб — молодь. Питома вага молодих жінок-бродяг (у віці 18–29 років) у 1999 році становила 7,0 % (1,9 тис. осіб) загальної кількості жebraків (у 1990 році — 5,3 % — 1,0 тис. осіб; у 1995 році — 7,0 % — 1,8 тис. осіб).

Кількість осіб, які займалися бродяжництвом (жебрацтвом)

Захворюваність: розлади психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, венеричні хвороби

(осіб)

	Кількість хворих з діагнозом, що встановлений уперше			Кількість хворих, які перебувають на обліку у медичних закладах на кінець року з діагнозом		
	1990	1995	1999	1990	1995	1999
Розлади психіки та поведінки внаслідок вживання алкоголю (алкоголізм і алкогольні психози)						
Всього	66 111	63 573	51 484	760 380	736 215	698 437
у т.ч. жінки	7 373	8 006	6 716	81 140	79 249	78 822
На 100 тис. населення						
Всього	128,0	124,0	103,7	1 471,0	1 441,3	1 412,6
у т.ч. жінки*	26,6	29,2	25,3	292,2	289,7	297,7
Розлади психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних та інших (крім алкоголю) психоактивних речовин (наркоманії і токсикоманії)						
Всього	3 417	12 318	10 677	22 466	46 515	69 301
у т.ч. жінки	...	2 610	2 327	...	9 747	14 241
На 100 тис. населення						
Всього	6,6	24,0	21,5	43,5	91,1	140,1
у т.ч. жінки*	...	9,5	8,8	...	35,6	53,8
Сифіліс						
Всього	3 087	61 032	56 776	15 772	114 941	185 939
у т.ч. жінки	1 451	31 037	29 758	97 426
На 100 тис. населення						
Всього	6,0	119,0	114,3	30,5	225,0	376,0
у т.ч. жінки*	5,2	113,0	111,9	368,0
Гоніококова інфекція (гонорея)						
Всього	37 777	45 863	26 137	x	x	x
у т.ч. жінки	15 511	16 387	8 883	x	x	x
На 100 тис. населення						
Всього	73,2	89,4	52,6	x	x	x
у т.ч. жінки*	55,9	59,7	33,4	x	x	x

* На 100 тис. жінок

На профілактичному обліку в зв'язку із зловживанням алкоголем, наркотичними та іншими психоактивними речовинами на кінець 1999 року перебувало 198,5 тис. осіб, з яких 106 тис. осіб були взяті на облік уперше.

Аборти

	1990	1995	1999
Кількість абортів, тис.	1019	740	496
на 1000 жінок віком 15—49 років	82,6	58,2	38,8
на 100 пологів (включно з мертвона- родженими)	155	150	128

Кількість народжених дітей у матерів, молодших 20 років в Україні

	1990	1995	1999
Всього народжених дітей у жінок, молодших 20 років	106 002	97 874	64 168
в т.ч. за віком матері:			
молодші 15 років	...	210	145
15 років	889*	1 560	962
16 років	4 398	5 989	3 863
17 років	14 520	15 671	9 732
18 років	33 728	30 542	19 803
19 років	52 467	43 902	29 663
Частка народжених дітей у матерів, молодших 20 років, у загальній кіль- кості народжених	16,1	19,9	16,5
* Включаючи молодших 15 років			

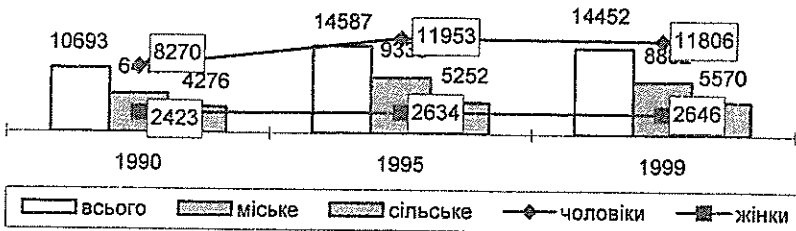
**Частка (%) вікових груп,
що характеризуються найбільшою кількістю самогубств**

1990	1995	1999
50–54 років – 13,2	55–59 років – 12,0	45–49 років – 11,2
60–64 років – 9,3	40–44 років – 10,1	40–44 років – 10,8
30–34 років – 9,1	50–54 років – 9,8	60–64 років – 9,3
35–39 років – 9,1	35–39 років – 9,8	55–59 років – 9,2
45–49 років – 8,9	45–49 років – 9,6	35–39 років – 8,8

Кількість осіб, які займалися бродяжництвом (жебрацтвом)

	1990	1995	1998	1999
Кількість бродяг (жебраків), всього	18 927	24 989	28 886	27 067
з них:				
жінок, всього	3 315	3 862	4 345	4 265
з них у віці 18 – 30 років	1 005	1 752	2 113	1 899
частка молоді у загальній кількості жінок, %	30,3	45,4	48,6	44,5
чоловіків, всього	15 612	21 127	24 541	22 802
з них у віці 18 – 30 років	4 477	7 210	8 541	7 592
частка молоді у загальній кількості чоловіків, %	28,7	34,1	34,8	33,3

**Смертність населення України від самогубств
(за місцем проживання та статтю)**

Смертність населення України від самогубств

(% до кількості осіб обох статей)

Вікові групи	1990		1995		1999	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Всього	22,7	77,3	18,1	81,9	18,3	81,7
в т.ч.						
5 — 9	-	100,0	-	100,0	-	100,0
10 — 14	10,5	89,5	20,3	79,7	15,9	84,1
15 — 19	26,1	73,9	21,8	78,2	19,3	80,7
20 — 24	18,0	82,0	13,3	86,7	9,8	90,2
25 — 29	12,1	87,9	11,9	88,1	11,9	88,1
30 — 34	11,9	88,1	11,3	88,7	12,2	87,8
35 — 39	12,4	87,6	12,7	87,3	10,9	89,1
40 — 44	15,7	84,3	12,7	87,3	13,6	86,4
45 — 49	17,1	82,9	13,7	86,3	13,4	86,6
50 — 54	19,4	80,6	13,3	86,7	16,7	83,3
55 — 59	20,4	79,6	16,5	83,5	17,2	82,8
60 — 64	28,2	71,8	20,0	80,0	19,9	80,1
65 — 69	39,9	60,1	26,0	74,0	25,2	74,8
70 — 74	45,8	54,2	39,0	61,0	30,4	69,6
75 — 79	48,2	51,8	40,7	59,3	45,6	54,4
80 — 84	48,4	51,6	46,2	53,8	56,3	43,7
85 і старші	45,7	54,3	38,9	61,1	55,7	44,3
в т.ч.						
85 — 89	36,7	63,3	55,9	44,1
90 — 94	51,6	48,4	53,7	46,3
95 — 99	35,7	64,3	66,7	33,3
100 і старші	-	-
вік не зазначено	14,6	85,4	4,3	95,7	10,1	89,9
... Відомостей немає						
— Явищ не було						